

Рецензия

За дисертацията на Кристиан Стефанов на тема „Предпоставки за радикализацията на социалдемократическото движение в България, 1891-1923“ представена за присъждане на ОНС „доктор“ по 3.3. Политически науки

От проф. Антоний Тодоров, д.н.н., Нов български университет, специалност „Политически науки“

Представената дисертация е разработена в СУ „Св. Климент Охридски“, катедра „Политология“ и е под научното ръководство на проф. Николай Найденов, д.н.н. Текстът е на 276 страници, организиран е в увод, шест глави, заключение и библиографска справка с източници на английски и български езици.

Веднага ще отбележа, че представената дисертация е в едно сравнително малко разработено изследователски поле – това на историческата политология. Макар вече да има натрупани немалко исторически изследвания, които умело комбинират методи на политическите науки и на политическата социология и антропология, историческата политология все още предоставя широк терен от неразработени теми. Освен това представената дисертация има за изследователски предмет една радикализираща се социалдемократическа партия, станала комунистическа в началото на XX век, което в една посткомунистическа ситуация най-малкото изглежда необичайно. Именно затова настоявам, че изборът на такава тема вече е не само интелектуално предизвикателство, но и проява на изследователска храброст. Още повече, че от една страна авторът ще трябва да се справи с наследството на историографията от времето на комунизма, често, макар и не винаги, обременена от тогавашната официална идеология и едновременно с това с обременените често, макар и не винаги, от новата идеологическа посткомунистическа рамка изследвания на историята на комунизма в България.

Постижения на дисертацията

Представеният текст е амбициозно и панорамно проучване на един епизод от политико-социалната история на България от края на XIX и началото на XX век (период от 42 години), като в центъра на вниманието е еволюцията на БРСДП (т.с.) към новоучредената през 1919 г. БКП. Става дума за историята на една оставаща през цялото това време в опозиция партия, която развива политическата си дейност в условията на политически плурализъм, макар и в една неукрепнала демокрация, която е била едновременно обект на политически репресии по времето на Стамболов и по времето на войните, но също и парламентарно представена и с известни позиции в местните органи на

Властта. Ситуация, съвършено различна от господстващото положение на управляващата по времето на комунизма БКП.

Теоретичната рамка на изследването е описано от автора Кристиан Стефанов като паралелно използване на „модели, идващи както от модернизационните теории, утвърдени в областта на политическата социология и политологията, така и от новите тенденции в социална и политическа историография, засягащи темите за радикалната политика в началото на 20 век.“ Към това несъмнено трябва да се добави и използването на методи на политическата социология и политическата антропология, защото само историографията не би била достатъчна.

Всъщност методологически център на работата е теорията на класовете, структурните социални конфликти, които действат продължително и влияят върху типологията на политическите партии и върху характера изобщо на политическия процес. Кристиан Стефанов се позовава напълно логично и оправдано на мащабното изследване за Стефано Бартолини върху политическата социология на левите политически партии и организации в Европа, като така въвежда в българската политология един не много познат научен текст.

Макар и да не е формулиран изрично, основният изследователски въпрос на дисертацията би изглеждал така: „Кои са факторите (основните причини и движещи сили) на радикализацията на БРСДП към профила на революционна комунистическа партия?“ Кристиан Стефанов предлага една разгърната матрица на факторите, които идентифицира като релевантни за изследвания процес.

Добро постижение на изследването е систематичното му провеждане в социално-икономическия и политически контекст на българското преобладаващо селско общество от края на XIX и началото на XX век. Именно този контекст се описва с пет основни фактора на радикализацията на социалдемократическата партия: селската протестна политика; идеологическите сблъсъци, социално-политическата криза през войните и влиянието на международното комунистическо движение след създаването на Коминтерна през 1919 г.

Постигания на дисертацията е политическата социология на вота за БРСДП преди и след разцеплението през 1903 г. С основание се твърди, че в преобладаващо селска България социалдемократите бързо се ориентират към протестния селски вот. Анализът на различията в електоралната подкрепа на село между „тесните“ и „широките“ социалисти също е показателен и иновативен. Разбира се, селският вот за „тесните“ социалисти ще остане сравнително ограничен не само поради идеологическия им „пуританизъм“, но най-

вече заради конкуренцията със създадения през 1899 г. БЗНС и неговата по-автентична селска кауза.

Анализът на етнонационалистическите мобилизации като фактор за общата радикализация е добро решение, макар да не става въпрос за пряко отражение на това върху социалдемократията. Влиянието е опосредено, най-вече чрез антисемитизма, който се прокарва сред етнонационализма и именно това предизвиква противопоставянето на социалдемократите. Следствие на това е свързването в идеологическия натиск срещу тях на антисемитизма и социализма, една станала по-късно стандартна теза на нацистите.

Принципното противопоставяне на социалдемократическия интернационализъм и етнонационализма е също важен фактор на радикализацията на БРСДП в разглеждания период. Това се вижда в ролята на социално-икономическата криза през Първата световна война (за разлика от Балканските Войни, тази война не изглежда да е приета, които много добре, а България вече е изтощила ресурсите си). БРСДП се възползва от социалното напрежение, но нейната твърда антивоенно позиция я поставя и под ударите на репресията и това я радикализира. Кристиан Стефанов показва и ролята на Съветската революция през есента на 1917 г. и влиянието ѝ върху най-революционно настроените социалдемократи.

Интересен е и анализът на влиянието на Коминтерна, международната комунистическа организация, върху радикализацията на своите партии-членки, които постепенно възприемат централизираната организация на РКП и, до голяма степен и поради гражданската война, нейната почти военна дисциплина. БРСДП / БКП възприема същия модел и това е съществен фактор за нейната радикализация. Кристиан Стефанов основателно описва тази радикализация на БКП като по-различна от случващото се с подобните ѝ партии в съседните страни като Румъния и новосъздадената Югославия (официално с това име след 1929 г.). Причината е, че българската социалдемократия се разделя организационно между революционно и реформистко крило още през 1903 г., докато другите партии от съседните страни запазват единството си.

Тук ще посоча и една нова, направена от съвременни позиции, интерпретация на събитията в България от 1923 г. и по-специално Септемврийското въстание. Прави впечатление решението на автора да наблегне върху натиска, оказван от Коминтерна върху БКП, чието ръководство изглежда е резервирано към възможността от успешно въстание, което да се впише в революционната вълна започнала със Съветската революция. В тази част, разбира се, Кристиан Стефанов се позовава на поредица от новопубликувани изследвания на утвърдени историци като Веселин Янчев и Рита Гришина.

Петият фактор за радикализацията на БРСДП / БКП е разрастващото се политическо насилие, особено през и след края на Първата световна война. Парадоксът е, че след края на Първата световна война БКП се превръща в масова партия с нарастващ електорален потенциал, при това в селските среди, но идеологически се радикализира и предизвиква нарастването на страха сред управляващите елити от близка комунистическа революция. Тази радикализация се подсилва и от дейността на все по-активните анархистки организации в България, които стават конкуренти на комунистите (а и на земеделците) в надпреварата за канализиране на радикализма.

Изложението на петте основни фактора за радикализацията на БРСДП / БКП позволява на Кристиан Стефанов да предложи своя оригинална обяснителна схема на политическата радикализация. В нея основни опори са електоралното търсене в условията на социална и политическа криза, натискът на Коминтерна за развитие на световната революция през първата половина на 1920-те години и секюритизацията на политическия живот, белязана от нарастващи политически репресии като отговор на политическото насилие и на страховете от революция.

Най-съществено постижение на изследването е, че анализът на един сравнително кратък но съществен период от развитието на българската социалдемократия е направен в контекста на политическите и социалните процеси в Европа и света. Така националната политическа история престава да бъде „разказ само по себе си“, а се вписва в една по-широка международна среда – нещо, характерно за съвременните изследвания на социалните науки.

Кристиан Стефанов се позовава на пространна библиография предимно на английски и български, но и с някои отделни заглавия на руски, френски и немски езици. Позоваванията следват академичните изисквания и са свързани с конкретния текст в изложението. Прави впечатление и работата с архиви и периодични издания от изследвания период, което значително допринася за аргументацията на твърденията.

Критични бележки

Всеки изследователски текст може да бъде критикуван, настоящата дисертация също.

Моята първа критична бележка е по отношение на описанието на използваната методология. Още в началото на текста се заявява, че една основна методологическа рамка представляват модернизационните теории. Мисля, че краткото позоваване на понятието за модернизация и последващото концентриране върху теорията на кливиджите, изисква малко повече обяснения. Модернизацията е много дискутирана категория в социалните науки и затова би

било редно да се представи кратък обзор на темата, преди анализът да се концентрира върху само два елемента – социалните трансформации пораждащи масово недоволство и опосредяването му от конкретната политическа система.

Но всъщност по-съществен момент е мобилизирането на теорията за кливиджите, което обяснява защо значителна част от обяснението на методологията се основава на класовия кливидж (работници – капиталисти). Има сериозна дискусия за това, доколко четирите основни кливиджа, разбирани като структурни социални конфликти в резултат на два революционни социални процеса (появата на модерната национална държава и появата на индустриалния капитализъм) са универсални. Стейн Рокан и Сеймур Мартин Липсет правят изследването си върху сравнение на общества от западната цивилизация. Но последващи изследвания поставят под въпрос валидността на теорията към обществата от православния свят, както и в неевропейските общества. Например кливиджът държава – църква изглежда не се структурира в повечето страни от Източна Европа, включително в България. Въпросът е също така, доколко класовият кливидж е валиден в общества с преобладаващи селски общности и слаба индустриализация. Не ли необходима известна адаптация на теорията на кливиджите в незападна среда?

Всъщност, основен акцент в обяснението за избора на методология е позоваването на подхода на Стефано Бартолини. В някакъв смисъл може да се каже, че дисертацията е изследване, което тества теорията на Бартолини в казуса с радикализацията на БРСДП / БКП от края на XIX и началото на XX век. Това може би е добре да се експлицира като теоретична рамка, защото е напълно приемлив научен принос тестването на теория върху различен емпиричен материал и в различни социални условия.

Тук се питам, дали в България действително няма „пресичащ кливидж“, който отслабва влиянието на класовия кливидж. Става дума за кливижа град-село, в рамките на който обясняваме появата на партии като БЗНС. Но и в този случай е нужна адаптация към условията на Източна Европа – тази селска партия не е традиционалистка и клерикална, а до голяма степен светска и републиканска, нещо като български аналог на популистките партии от началото на XX век в Латинска Америка.

Втората ми критична бележка е по отношение на интерпретацията на Септемврийското въстание от 1923 г. като инспирирано от вън. Макар авторът да го съпоставя с подобни революционни опити през 1919-1922 г. в други страни от Европа, общото разбиране от текста е, че става дума за „чужда намеса“ в България. Това е свързано и с разбирането за самата Съветска революция. В посткомунистическата ситуация събитието се третира или като

„болшевишки преврат“, или като втора радикална фаза на Руската революция от 1917 г. В текста се употребява понятието „износ на революция“, но всъщност се подценява разбирането на събитието от основните ѝ актьори (лидерите на болшевишката партия) като начало на една очаквана световна революция. Това разбиране се споделя от съветския елит (който по това време е наистина космополитен) почти до края на 1920-те години и началото на спора за това, възможен ли е „социализъм в отделно взета страна“. През първото десетилетие на Съветска Русия последователите на болшевиките по света нямат съмнение, че става дума само за началото на един световен процес, а не за „износ на революция“.

Наред с тези по-обща методологически и понятийни съображения, имам критики за известно negliжиране на текста. Срещат се фактически неточности, като например твърдението, че за парламентарните избори през април 1923 г. се въвежда мажоритарна система за гласуване, което е позволило на БЗНС да спечели огромно мнозинство. Всъщност изборите са пропорционални, причините за резултата им са други.

Има много буквени грешки, което не прави добро впечатление. Например името на Давид Бенвенисти се появява като Benvetisti, а Теда Скокпол (Theda Skocpol) систематично е Скочпол (както излиза в български вариант на Гугъл, но вероятно погрешно). Както и някъде сгрешена година на издаване – вместо 1990 се вижда 1900. Това, разбира се, са малки неща, но правят впечатление.

Според мене има също проблем с библиографията. Тя е в различен формат и на места изглежда направена с помощта на изкуствен интелект. Има заглавия, където записът започва, както е правилно, с фамилията на автора, но също така и такива, които започват с първата буква на първото му име. Използването на изкуствен интелект не е забранено, но трябва да се посочи как и за какво е използван.

Заклучение

Обичайно се казва, че въпреки слабостите, представената работа има своите качества. Аз ще заключа по друг начин – представената работа е оригинално и съвременно изследване на един иначе донякъде разработван научен проблем, но несъмнено ни дава нова перспектива на разбиране и ново знание. Тя спазва академичните стандарти, въпреки някои пропуски, и като цяло притежава необходимите качества за успешна защита. Смятам представената дисертация за отговаряща на критериите за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ на 3.3. Политически науки на Кристиан Стефанов.